

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ОЦІНКИ РИЗИКІВ І ПОТРЕБ ЗАСУДЖЕНИХ: МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Мірошниченко О.М.

Академія державної пенітенціарної служби

У даній статті визначаються міжнародні підходи та національна практика особливостей використання та застосування у практичній діяльності інструменту оцінки ступеня ризику вчинення нового злочину особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також тими, що відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі і повернулися в суспільство. Метою такої оцінки є встановлення ймовірності повторного вчинення злочину. Ідентифікація і класифікація соціальних і особистих проблем людини, що мають відношення до злочину. Оцінка ризику серйозної шкоди, ризику по відношенню до індивідуума та інших ризиків. Ідентифікація факторів, які зменшують ризик шкоди від злочинця; висвітлення проблем, які потрібно вирішити у роботі з злочинцем. Також у статті розглядається коло потреб для подальшої оцінки фахівцем визначення змін протягом періоду спостереження або відбування покарання.

Ключові слова: неповнолітні, інструменти оцінки ризику, девіантна поведінка, соціалізація, соціальна реабілітація та ресоціалізація засуджених.

Постановка проблеми. Дослідження у багатьох країнах світу в галузі психокорекційної роботи з молодими правопорушниками підтверджують, що підлітки, які вступають у конфлікт з законом, часто стикаються з певними труднощами, які повинні бути виявлені й усунені, щоб запобігти скоєнню ними нових правопорушень. Саме для цього фахівці вивчають фактори, що спонукають особу до протиправної поведінки й оцінюють її криміногенні потреби.

Всебічна оцінка повинна враховувати як характер злочину, скоєного неповнолітньою особою, так і обставини її особистого життя, зокрема її погляди і переконання. Такий підхід забезпечує чітке уявлення про характер необхідного втручання, що, своєю чергою, допоможе підліткові повернутись до повноцінного суспільного життя і стати законотривчим громадянином.

Традиційно від процесу виконання кримінальних покарань очікується створення таких умов, що полегшують виправлення і ресоціалізацію засуджених. Саме тому на перший план при роботі з засудженими має виступати не каральна сторона позбавлення волі, а запровадження адекватного рівня нагляду у поєднанні з необхідними соціально-виховними та психологічними заходами. У переважній більшості країн критерієм необхідного рівня нагляду виступає показник ризику вчинення нового злочину, який визначається у процесі так званого кейс-менеджменту. Останній являє собою динамічний, добре скоординований, цілеспрямований та гнучкий оціночний підхід, який включає весь комплекс послуг, що можуть спрямовуватись на задоволення потреб засуджених у реабілітації та ресоціалізації. Кейс-менеджмент є керівництвом для втручання, покликаний зменшити ризик повторних злочинів та забезпечити якісне піклування про засудженого шляхом послідовного планування, здійснення та припинення надання послуг у межах виразу [1]. З цією метою у багатьох країнах розроблені та доволі успішно використовуються різноманітні інструменти оцінки ступеня ризику (вірогідності) вчинення нового злочину особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також тими, що відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі і повернулися в суспільство.

Результати теоретичного дослідження.

В Україні подібні методики на загальнодержавному рівні не застосовувались, хоча їх окремі елементи впроваджувались на рівні експериментів в окремих органах виконання покарань [5]. Натомість, розробка інструментарію для оцінки ризиків та потреб осіб, які вчинили злочини, міститься й у міжнародних документах, приміром, Рекомендації СМ/Рес (2010) Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи щодо пробації (прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105 засіданні заступників міністрів) [6].

Враховуючи орієнтування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВСУ) на запозичення прогресивних європейських підходів до роботи із засудженими [4], в тому числі й намагання ініціювати розробку системи оцінки ризиків і потреб правопорушників [2], доцільним є аналіз наявних в теорії та практиці інших країн основних інструментів такого характеру, бо саме так можна уникнути проблем при їх запровадженні.

Інструменти оцінки ризиків були вперше впроваджені у Канаді ще у 1977 році, після введення в кримінальне законодавство поняття «небезпечний злочинець» і виникнення необхідності виділення таких осіб із загальної маси злочинців. З тих пір оцінки ризиків проводяться при вирішенні багатьох питань – починаючи від розподілу в колонію і закінчуючи подачею заяви на умовно-дострокове звільнення.

Найбільш поширені інструменти оцінки ризику:

SONAR – застосовується для оцінки сексуальних злочинців і полягає в рейтинговій оцінці виключно динамічних потреб, які поділяються на «стабільні» і «гострі». Включає в себе 9 основних критеріїв: стабільні риси: 1) сексуальна саморегуляція; 2) загальна саморегуляція; 3) сексуальне ненормативне перевагу; 4) можливість нормального сексуального поведінка; 5) прояви «сексуального образу»; гострі риси: 1) доступ до жертв; 2) гнів; 3) ворожість; 4) зловживання алкоголем та наркотиками.

PCL-R – для оцінки ступеня психопатії серед дорослих. Включає 20 пунктів, кожен з яких оцінюється за шкалою від 0 (немає) до 2 (важкий

ступінь) і дозволяє набрати в загальному підсумку максимум 40 очок. В ідеалі вимагає записів, файлів, репортажів, інтерв'ю та анкет від різних джерел (поліція, суди, пробація, установи виконання покарань).

HCR-20 – призначений для вимірювання ризику насильства серед психічно нестійких правопорушників, але однаково добре працює з нементально-неустойчивими правопорушниками. Включає в себе три суб-шкали: «історичні чинники» (10 одиниць), клінічні фактори (5 одиниць) та фактори управління ризиками (предмети), що складаються з 3 з 20 пунктів, кожен з яких оцінюється за шкалою від 0 до 2.

LSI-R – самий повний і популярний інструмент для оцінки ризику правопорушника в будь-якій точці світу. Оцінка проводиться на основі широкого спектру критеріїв – восьми різних категорій (популярне напівжартівлива назва – «Big-8»): 1) асоціальні відносини; 2) асоціальні думки, пізнання і способи мислення; 3) антисоціальність особистості, нарцисизм і подібні риси; 4) антисоціальна історія; 5) зайнятість; 6) сім'я; 7) форми відпочинку і дозвілля, зловживання психоактивними речовинами; 8) асоціальні однолітки або кримінальні партнери.

SAVRY – структурована оцінка ризику насильства серед молоді. Включає 24 пункти плюс 6 контрольних (30 елементів). Поділяється на 4 секції: історико-клінічні, соціальні/контекстні і захисні. Історична частина: насильство в минулому; насильство в сім'ї; жорстоке поводження в дитинстві; бідність; школа і досягнення. Клінічна: імпульсивність, гнів, співчуття і т.п. Соціально-контекстна: можливості, вплив батьків, стосунки з однолітками і т.п. Захисна включає ті позитивні фактори, які безпосередньо опосередковують вплив негативних факторів, таких як просоціальна діяльність, соціальна підтримка.

SARA – інструмент оцінки ризику насильства в сім'ї. Включає в себе 20 пунктів, половина з яких стосується загальних характеристик особи, а інші – покликані фіксувати факти сімейного насильства.

CRS – використовується виключно в тюремній класифікації, призначений для оцінки ступеня загрози правопорушника для співробітників виправних установ в ході виконання вироку. Включає в себе три напрямки: інституційні регулювання (попередні порушення, поведінку у в'язниці, зловживання наркотиками, і вік на момент винесення вироку), громадська безпека (кількість і тяжкість судимостей, підстави попереднього звільнення, поведінка на волі), а також ризик втечі (історія попередніх пагонів).

STATIC-99 – використовується для сексуальних злочинців і містить лише 10 елементів, що дозволяють виміряти анамнез сексуальних злочинів, тип жертви і кілька умов кожного злочину. Використовується в основному для довгострокового прогнозу рецидиву злочинів, як *SIR-R*.

Потрібно звернути увагу, що багато із зазначених методик доступні в електронному варіанті і будь-який бажаючий в режимі он-лайн може відповісти на поставлені питання і дізнатися власний ризик вчинення злочину. Це розглядається в якості одного з методів індивідуальної профілактики.

10 жовтня 2013 року на засіданні Верховної Ради України було ухвалено рішення про прийняття за основу Закон України «Про пробацію» (№ 1197-1), розробленого на виконання Національного плану дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженого Указом Президента України від 12 березня 2012 року № 187, та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 08 листопада 2012 року № 631. Зазначений законопроект був розроблений робочою групою при Міністерстві юстиції України, у якій брали безпосередню участь працівники Державної пенітенціарної служби України. Проект Закону ставить за мету впровадження в Україні пробації як системи наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до осіб, які притягаються або яких притягнуто до кримінальної відповідальності. В Україні оцінку ризиків і потреб засуджених пропонується покласти в основу так званої досудової доповіді, що отримала й другу назву – досудова пробація.

Саме цей законопроект і передбачає створення досудової пробації – забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка притягається до кримінальної відповідальності. Планується, що така інформація використовуватиметься для прийняття рішення про міру відповідальності особи, з огляду на що її і назвали «досудова доповідь». Серед іншого досудова доповідь міститиме оцінку ризиків щодо можливості вчинення повторного кримінального правопорушення та висновок щодо можливості виправлення без обмеження або позбавлення волі [3].

У інших країнах оцінка ризику для використання в судах (так звана «досудова доповідь») також набирає популярність, хоча її ефективність (у тому числі і ефективність впливу на присяжних) досі обговорюється. При складанні такого досудового доповіді повинні дотримуватися чотири керівних принципи:

- доповідь має складати виключно експерт;
- доповідь повинна мати інтелектуальне або доказове значення для судового рішення;
- доповідь має ґрунтуватися на надійних джерелах і доказах;
- доповідь має містити інформацію, яка розширює знання суду про злочинця.

У Канаді в ході судового розгляду використовується система оцінки ризиків Огайо (ORAS), що включає в себе Інструмент досудової оцінки (PAT).

Даний інструмент досудової оцінки (PAT) являє собою шкалу ризиків з 7 пунктів, які встановлюються в довірчій бесіді шляхом стандартизованого інтерв'ю. Він призначений для прогнозування поведінки підсудного, ризик порушення досудового випробувального терміну і вчинення нового злочину.

Оцінка проводиться за трьома напрямками: а) кримінальна історія, б) зайнятість і життєва стабільність, і в) вживання наркотиків. Заповнюється анкета протягом 10-15 хвилин. Деякі пи-

тання під час інтерв'ю повинні бути перевірені з допомогою офіційних документів (тобто кримінальні провадження, запити тощо) За підсумками інтерв'ю розрізняють низький, середній і високий ризик.

Досудова оцінка призначена для використання в комплексі з іншими методиками та даними про особу. Її результати кладуться в основу подальшої роботи з засудженим, у тому числі і при підготовці його до звільнення.

У Великій Британії застосовується єдина стандартизована Міністерством юстиції система оцінки ризиків та потреб. Слід зазначити, що саме досвід цієї країни і впроваджується в Україні відносно повнолітніх засуджених. (Форму оцінки розробили експерти Проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (далі – Проект РСКЮ) у співробітництві з Державною пенітенціарною службою України).

Форма оцінки заснована на моделі інструмента оцінки ASSET, який застосовує Рада юстиції щодо неповнолітніх в Англії та Уельсі з 2000 року. 2012 року Проект РСКЮ звернувся до Ради юстиції щодо неповнолітніх Англії та Уельсу і дістав відповідний дозвіл на використання і адаптацію інструмента оцінки для застосування в Україні. На вимогу Ради юстиції щодо неповнолітніх Англії та Уельсу інструмент оцінки більше не носить назву ASSET, бо він був адаптований до українських реалій та законодавства. Процес адаптації складався з тестування, розробленої методики Мелітопольською кримінально-виконавчою інспекцією упродовж 12 місяців, що дало змогу внести необхідні зміни до Форми оцінки і врахувати вимоги національного законодавства та практики.

Форма оцінки і супроводу неповнолітньої особи (надалі – «Форма оцінки») – структурований інструмент, що застосовується для збору і аналізу повної інформації про неповнолітню особу з метою виявлення конкретних криміногенних факторів ризику і потреб, які сприяють протиправній поведінці.

Криміногенні фактори – це характеристики неповнолітньої особи, її особистої ситуації та оточення, які зазвичай вказують на існування ризиків скоєння повторного злочину або повернення неповнолітньої особи до протиправної поведінки.

Метою такої оцінки є: встановлення ймовірності повторного вчинення злочину; ідентифікація і класифікація соціальних і особистих проблем людини, що мають відношення до злочину; оцінка ризику серйозної шкоди, ризику по відношенню до індивідуума та інших ризиків; ідентифікація факторів, які зменшать ризик шкоди від

злочинця; висвітлення проблем, які потрібно вирішити у роботі з злочинцем; визначення потреб для подальшої оцінки фахівцем; визначення змін протягом періоду спостереження/покарання.

Фахівці і вчені виділили сім основних факторів, що впливають на вчинення повторних злочинів: житло (його відсутність), освіта (його відсутність), залежності, фізичне і розумове здоров'я, позитивне оточення (його відсутність), фінанси (зобов'язання, борги), поведінка і мислення. Для жінок додатковими показниками вважаються: побутове насильство, заняття проституцією та торгівля людьми. У складних випадках експерти рекомендують застосовувати розширену систему оцінки, що складається з 12 потенційно актуальних чинників:

1. Проблеми з житлом
2. Сімейні та особисті відносини
3. Освіта, навчання та працевлаштування
4. Місцевість проживання
5. Спосіб життя
6. Зловживання небезпечними речовинами
7. Фізичне здоров'я
8. Стан емоційного і психічного здоров'я
9. Сприйняття себе та інших
10. Мислення та поведінка
11. Ставлення до правопорушень
12. Мотивація до змін

Саме над усуненням негативних факторів і працюють менеджери пробації, а також співробітники в'язниць. Але виявлення високого ступеня ризику аж ніяк не означає, що особа буде більш обмеженою у правах або можливостях, навпаки, для таких засуджених коло можливостей буде максимально збільшене. Цікаво, що висока ступінь ризику вчинення нового злочину не вважається підставою для відмови у достроковому звільненні з в'язниці. Це стане лише орієнтиром для визначення напрямків роботи з ним на волі, оскільки практично всі засуджені, звільнені з в'язниць, показують високий і дуже високий ступінь ризику вчинення повторного злочину.

Висновки. Підводячи підсумок, можемо констатувати, що аналіз усіх існуючих в даний час методик оцінки ризиків та потреб правопорушників дозволяє стверджувати, що:

- жодна з них не є універсальною і забезпечує гарантований результат;
- отримані результати підлягають перевірці з різних джерел інформації;
- всі інструменти базуються на визначенні причин і умов вчинення злочинів стосовно конкретного злочинця, оскільки вплив саме на них і робить можливим зниження ризику рецидиву;
- для кожної країни методика оцінки ризиків повинна враховувати національні особливості, в тому числі і в кримінальній сфері.

Список літератури:

1. Andrews D. A., Bonta J., Hoge R. D. Criminal Justice and Behavior. Ottawa, 1990 [Електронні ресурс]. – Режим доступу: http://bcotn.org/subcommittees/csct/rehabilitation_and_reintegration_of_offenders.pdf – Заголовок з екрана.
2. Допомога в оцінці ризиків та потреб умовно засуджених на Харківщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/kha/uk/publish/article/86524> – Заголовок з екрана.
3. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII ухвалено Верховною Радою України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-19) – Заголовок з екрана.

4. Про реалізацію компоненту «Впровадження в Україні елементів служби пробації» у рамках спільного проекту «Підтримка в'язничної реформи в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/>. – Заголовок з екрана.
5. Прокопенко Н. М. Гуманізація кримінального судочинства шляхом розвитку елементів служби пробації та реалізації програм примирення потерпілих та правопорушників: Методичні матеріали / Автори-упорядники: А. О. Горова, Н. М. Прокопенко, Д. В. Ягунов. – К.: Український центр порозуміння – Міжнародний Фонд «Відродження», 2007. – 64 с.
6. Рекомендації СМ/Рес (2010) Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи щодо пробації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/Prisons_recommendations_ru.pdf – Заголовок з екрана.

Мирошниченко О.Н.

Академия государственной пенитенциарной службы

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА ОЦЕНКИ РИСКОВ И ПОТРЕБНОСТЕЙ ОСУЖДЕННЫХ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПОДХОДЫ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРАКТИКА

Аннотация

В данной статье определяются международные подходы и национальная практика особенностей использования и применения в практической деятельности инструмента оценки степени риска совершения нового преступления лицами, осужденными к наказаниям, не связанным с лишением свободы, а также теми, кто отбывает наказание в виде ограничения или лишения свободы или вернулись в общество. Целью такой оценки является установление вероятности повторного совершения преступления. Идентификация и классификация социальных и личных проблем человека, имеющих отношение к преступлению. Оценка риска серьезный ущерб, риска по отношению к индивидууму и других рисков. Идентификация факторов, которые уменьшат риск вреда от преступника; освещение проблем, которые нужно решить в работе с преступником. Также в статье рассматривается круг потребностей для дальнейшей оценки специалистом определения изменений в течение периода наблюдения или отбывания наказания.

Ключевые слова: несовершеннолетние, инструменты оценки риска, девиантное поведение, социализация, социальная реабилитация и ресоциализация осужденных.

Miroshnichenko O.N.

Academy of the State Penitentiary Service

FEATURES USING THE METHOD OF RISK ASSESSMENT AND NEEDS OF CONVICTS: INTERNATIONAL APPROACHES AND NATIONAL PRACTICE

Summary

This article approaches defined by international and national practice features use and application in practice tool for assessing the risk of committing a new crime by persons sentenced to punishment not connected with deprivation of liberty, and those who have served punishment or restraint prison and returned to society. The purpose of this assessment is to establish the likelihood of re-offending. Identification and classification of social and personal problems of individuals related to the crime. Risk Assessment serious injury risk in relation to the individual and other risks. Identification of factors that reduce the risk of harm from the perpetrator; coverage problems to be solved in the work of the criminal. Also, the article discusses the range of needs for further evaluation expert determination changes during the period of observation or punishment.

Keywords: juveniles, risk assessment tools, deviant behavior, socialization, social rehabilitation and resocialization prisoners.